

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДЖАЛІЛОВ АЗАР

УДК 339.92(075.8)

**ФРАГМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ВИРОБНИЦТВА
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ – 2016

Дисертація на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Рогач Олександр Ігорович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Міністерства освіти і науки України,
Інститут міжнародних відносин,
завідувач кафедри міжнародних фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Поручник Анатолій Михайлович,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри міжнародної економіки

кандидат економічних наук,
Лещенко Марина Миколаївна,
Черкаський державний технологічний університет,
старший викладач кафедри
міжнародної економіки та бізнесу

Захист відбудеться «31» жовтня 2016 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.02 в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, зал засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к.12.

Автореферат розісланий « 30 » вересня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. С. Поліщук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Міжнародне виробництво транснаціональних корпорацій в останні десятиліття набуло глобальних масштабів і охоплює практично всі держави світу. Воно істотно впливає як на економіку країн базування ТНК, так і на соціально-економічний розвиток країн-реципієнтів. Сучасна міжнародна торгівля, світовий трансферт технологій, транскордонні потоки капіталів значною мірою пов'язані з функціонуванням міжнародного виробництва ТНК.

Особливої актуальності дослідження міжнародного виробництва набуває у зв'язку з еволюцією його технологічної та інституційної структури під впливом фрагментації процесу створення вартості. Подрібнення виробничого процесу на все більш дрібні стадії, ланки, функції викликає глибокі зміни в міжнародному поділі праці. Глобальні ланцюжки створення вартості (ГЛСВ) транснаціональних фірм формують контури нової спеціалізації як окремих фірм, так і цілих країн. Вони породжують глибокі структурні зміни в сучасній світовій торгівлі.

Дослідження цих проблем набуває великого значення не тільки для розвитку сучасної теорії ТНК і пізнання нових тенденцій транснаціоналізації, а й у зв'язку з потребою розробки стратегії залучення в Україну прямих іноземних інвестицій, включення українських компаній у глобальні мережі поставок транснаціональних фірм.

Значний внесок у розвиток теорії міжнародного виробництва зробили роботи С.Гаймера, Р. Вернона, П. Баклі, Р. Кейвза, Дж. Даннінга, М. Портера, А. Ругмана, Є. Хелпмана, Б. Когута, У. Зандера.

Питання теорії та практики діяльності ТНК були також розглянуті в публікаціях Л. Кістерського, В. Левківського, О. Рогача, С. Якубовського, А. Поручника, Т. Орехової, В. Сіденка, Я. Столярчук, О. Сльозко, О. Шниркова, А. Філіпенка, П. Дзюби, Н. Кузнецової.

Проблематика фрагментації міжнародних мереж ТНК, глобальних ланцюжків створення вартості висвітлена в роботах Дж. Гросмана, Е. Россі-Хансберга, Р. Болдвіна, Ф. Роберт-Ніко, А. Ванейбла, Дж. Хампрі, Х. Шмітца, Г. Джереффі, Т. Стерджіна, Дж. Маркузе, А. Родрігес-Кларе.

Разом з тим динамічність і складність процесу фрагментації міжнародного виробництва зумовили наявність багатьох питань, недостатньо досліджених у науковій літературі. Зокрема, потребують більш глибокого аналізу як сама категорія міжнародного виробництва, так і її особливості, пов'язані з фрагментацією і розподілом ТНК процесу створення вартості на окремі «завдання» і сегменти, а також проліферацією цього процесу в регіональних і навіть глобальних масштабах. Аналіз інституційної основи ГЛСВ, механізмів контролю та координації систем міжнародного виробництва, а також наслідків участі країн у глобальних «ланцюжках поставок» ТНК має велике теоретичне і практичне значення для України, особливо в контексті поліпшення інвестиційного клімату та залучення експортно зорієнтованих іноземних інвестицій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з плановими темами наукових робіт кафедри міжнародних фінансів: «Стратегія інтеграції України у світову економіку» і «Інтеграційна стратегія України в європейській економічній простір», які є частиною загальної наукової теми Інституту міжнародних відносин «Україна у міжнародних інтеграційних процесах» № 11 БФ048-01 на 2011–2015 роки та комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» (2011–2015 рр.). Основний внесок автора у дослідження даної теми полягає в розкритті сутності процесу фрагментації міжнародного виробництва, детермінантів, інституційної структури та механізму функціонування глобальних ланцюжків створення вартості ТНК та їх впливу на економіку країн, що приймають.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток теоретичних основ аналізу міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій, дослідження складної багаторівневої архітектури фрагментованих міжнародних мереж ТНК, показ впливу глобальних ланцюжків створення вартості корпорацій на економічне становище країни, що приймає.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних наукових завдань:

- дослідити сутність міжнародного виробництва як економічної категорії;
- проаналізувати розвиток теорії фрагментації міжнародного виробництва;
- обґрунтувати актуальні методологічні питання аналізу ланцюжків створення вартості ТНК;
- виявити масштаби і географічну конфігурацію міжнародного виробництва ТНК;
- розкрити інституційну структуру глобальних ланцюжків створення вартості, а також специфіку системи контролю та координації фрагментованого виробництва;
- дослідити детермінанти локалізації фрагментів міжнародних мереж ТНК у країнах-реципієнтах ПІІ;
- проаналізувати макроекономічні ефекти фрагментації міжнародного виробництва;
- виявити специфіку України як району розміщення сегментів глобальних вартісних ланцюжків ТНК.

Об'єктом дослідження є міжнародне виробництво транснаціональних корпорацій.

Предметом дослідження є фрагментація міжнародного виробництва ТНК в організаційно-економічній формі глобальних ланцюжків створення вартості.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої задачі в роботі використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження, зокрема, методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції – для дослідження сутності економічної категорії міжнародне виробництво (п.1.1), розвитку теорії фрагментації транснаціональної фірми (п.1.2); системний підхід – для дослідження системи координації і контролю у фрагментованих міжнародних мережах ТНК (п.2.3); абстрагування, конкретизація, узагальнення – для аналізу детермінантів локалізації стадій глобальних ланцюжків створення вартості (п.3.1); статистичні методи, кластерний та порівняльний аналіз – для дослідження масштабів і динаміки

зростання міжнародного виробництва, а також розміщення сегментів глобальних вартісних ланцюжків ТНК в Україні (п. 2.1, 3.1); методи структурного аналізу – з метою характеристики інституційної структури глобальних ланцюжків створення вартості ТНК (п.2.2); кореляційно-регресійний аналіз – для виявлення впливу фрагментації на економіку країн, що приймають (п. 3.2).

Інформаційною основою дослідження є публікації та статистичні матеріали ЮНКТАД, ОЕСР, СОТ, ЄС, МВФ та інших міжнародних організацій та установ, Державної служби статистики України, бази даних міжнародних галузевих асоціацій, офіційних сайтів компаній, аналітичні ресурси Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в дослідженні теоретичних основ фрагментації міжнародного виробництва, розкритті масштабів та архітектури глобальних вартісних ланцюжків ТНК, виявленні впливу фрагментації міжнародного виробництва на економічне становище країни-реципієнта.

Автором отримані наступні результати, які визначають його особистий внесок у вирішення поставленої наукової задачі, характеризують наукову новизну роботи і виносяться на захист:

уперше:

– розроблено підхід до аналізу фрагментованого міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій через призму трьох його базових характеристик: система управління міжнародною виробничою мережею, глобальні ланцюжки створення вартості; географічна дисперсія виробничого процесу. При цьому визначено, що фрагментація міжнародного виробництва призводить до більшого подрібнення процесу створення доданої вартості в глобальних виробничих системах, що викликає все більш детальний міжнародний розподіл завдань і діяльності, у тому числі, і через механізми аутсорсингу і офшорингу;

– обґрунтовано взаємозв'язок між категоріями «міжнародне виробництво транснаціональних фірм» і «глобальні ланцюжки створення вартості», розкрито загальні риси і відмінності їх системи економічних відносин з приводу реалізації транснаціонального корпоративного процесу створення вартості в умовах географічної дисперсії та організаційно-технологічної фрагментації процесу виробництва товарів і послуг;

удосконалено:

– теоретичний аналіз фрагментації міжнародного виробництва, зокрема обґрунтовано, що теорія фрагментації міжнародного виробництва інтегрує нові підходи як сучасної теорії міжнародної торгівлі (концепція торгівлі за завданнями) так і теорії вивозу прямих іноземних інвестицій (концепція глобальних ланцюжків створення вартості). Виявлена відмінність в методологічних підходах школи теорій міжнародного бізнесу та школи міжнародної політичної економії в дослідженні фрагментації міжнародного виробництва та її впливу на економіку країн-реципієнтів ПІІ.

– методологію аналізу фрагментованого міжнародного виробництва, що передбачає використання для вимірювання участі країни в глобальних ланцюжках створення доданої вартості індикатора іноземної доданої вартості, а також «індексу ГЛСВ-участі». При цьому показано, що аналіз ГЛСВ ґрунтується на обліку доданої вартості в двох вимірах – у «висхідній перспективі», тобто вартості імпортного

компонента експорту країни, і в «нисхідній перспективі», тобто експортованої доданої вартості, яка згодом включається в експорт третіх країн;

– поняття інституційної структури системи фрагментованого міжнародного виробництва, яка може розглядатися з точки зору трьох головних критеріїв аналізу: акціонерної власності (акціонерного контролю) учасників процесу створення доданої вартості, ступеня фіналізації виробництва продуктів і послуг і виділення основних і додаткових функцій створення вартості, а також залежно від стратегії організації бізнесу учасників ГЛСВ. При цьому доведено, що типологія глобальних ланцюжків створення вартості істотно залежить від двох головних чинників – специфіки освоєння нових знань і технологій, а також типу взаємодії суб'єктів інституційної структури міжнародного виробництва;

– обґрунтування макроекономічного ефекту фрагментованого виробництва ТНК на економіку країни-реципієнта, який залежить не тільки від збільшення кількісних параметрів участі в ГЛСВ, а й від «якості» використання факторів виробництва країни в цьому процесі. Розкрито, що детермінантами локалізації тих чи інших ланок фрагментованого міжнародного виробництва ТНК є статичні і динамічні порівняльні переваги країни. При цьому виявлено, що чим вищі «поверхи» ГЛСВ, які характеризуються значним обсягом створення доданої вартості, займають підприємства країни, тим більші потенційні можливості отримання нею вигод від участі в цьому процесі;

дістали подальший розвиток:

– розкриття сучасної архітектури і масштабів фрагментованих міжнародних мереж ТНК, зокрема, зроблено висновок про високу динаміку розширення міжнародного виробництва після світової фінансової кризи 2008-2009 років; доведена ключова роль транснаціональних фірм у процесі формування глобальних ланцюжків створення вартості; виявлено поступове збільшення середньої довжини ГЛСВ, а також підвищення іноземної складової технологічних ланцюжків виробництва товарів;

– дослідження механізму контролю та координації процесу створення вартості у фрагментованих міжнародних мережах ТНК, який забезпечує реалізацію основних стратегічних цілей їх штаб-квартир: збереження асиметрії балансу ринкових сил на користь головної компанії, релокацію ресурсів між учасниками ГЛСВ, перерозподіл новоствореної вартості в інтересах підрозділів з повним акціонерним контролем. При цьому, залежно від сили контролю з боку ТНК і ступеня автономії суб'єктів, що беруть участь в ланцюжку, виділяються п'ять основних управлінських моделей глобальних ланцюжків створення вартості: ринкова модель, модульна модель, реляційна модель, модель утримання і ієрархічна модель;

– систематизація об'єктивних передумов, сучасних тенденцій та перспектив участі України в ланцюжках фрагментованого виробництва ТНК. Обґрунтовано, що статичні і динамічні переваги України роблять її привабливим місцем, по-перше, початкових ланок багатьох ГЛСВ в матеріаломістких галузях економіки (металообробка, деревообробка, агробізнес, харчова та хімічна промисловість); по-друге, для розташування фрагментів глобальних вартісних ланцюжків, пов'язаних з використанням дешевої і порівняно кваліфікованої робочої сили (складальне

машинобудування); по-третє, для організації сегментів деяких високотехнологічних галузей сфери послуг (інформаційна індустрія, програмні продукти).

Практичне значення отриманих результатів. Отримані автором наукові результати можуть бути використані: в роботі державних установ для розробки оптимальної стратегії включення країни в мережеві виробничі системи ТНК; вдосконалення інвестиційного клімату в Україні; диверсифікації форм і типів включення національних підприємств у виробничу кооперацію з іноземними фірмами; регулювання діяльності ТНК; стимулювання аутсорсингової експортної діяльності національних компаній; у вищих навчальних закладах у навчальному процесі для викладання нормативних і спеціальних курсів; для підготовки аналітичних та методичних матеріалів.

Основні висновки та результати дисертаційного дослідження впроваджено у практичну діяльність компанії «Укрєвроконсалтинг» (довідка від 27.09.2015 р.), компаній «Акі-Інтер» (Азербайджан) (довідка від 23.11.2015 р.), «Акі-інвест» (Азербайджан) (довідка від 23.11.2015 р.), «Української асоціації економістів-міжнародників» (довідка № А-1910-15 від 19.10.2015 р.) та при підготовці навчально-методичних матеріалів з дисциплін: «Транснаціональні корпорації», «Світова економіка» в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 048/11-322 від 6.10.2015 р.).

Особистий внесок автора. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною роботою. Подані до захисту наукові положення, висновки, статистичні розрахунки та рекомендації дисертант одержав самостійно. Із робіт, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті матеріали, що є результатом особистих досліджень здобувача (автора).

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення, теоретичні та практичні висновки дисертаційної роботи доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» (3 квітня 2014 року, м.Київ); міжнародному семінарі «Ризики глобальної рецесії: механізми протидії» (22 листопада 2013 року, м.Київ); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Ринкові, державні та корпоративні структури в умовах глобальних трансформацій» (25-27 вересня 2014 року, м.Одеса); міжнародному семінарі «Інформаційна революція та економічний розвиток країн» (27 вересня 2013 року, м.Київ); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління та відтворення економіки» (30-31 січня 2015 року, м.Хмельницький); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд» (10-11 квітня 2015 року, м.Запоріжжя); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем» (20-22 травня 2015 року, м. Івано-Франківськ).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 15 наукових праць загальним обсягом 4,94 д.а. (з них 4,84 д.а. належать особисто автору): 8 наукових

статей (4,1 д. а., з них 4,0 д. а. – авторські), у тому числі, 6 у вітчизняних фахових виданнях (з них 1 стаття в електронному виданні) і 1 – в іноземному науковому виданні, та 7 матеріалів і тез доповідей на наукових конференціях (0,84 д.а.).

Структура та обсяг дисертації. Наукове дослідження складається з вступу, трьох розділів, висновків, 5 додатків на 22 сторінках та списку використаних джерел з 211 найменувань на 24 сторінках. Основний текст дисертаційного дослідження викладено на 185 сторінках друкованого тексту, що містить 13 таблиць та 26 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання дослідження, зазначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості про їх апробацію та впровадження.

У **першому розділі** – «**Теоретико-методологічні основи аналізу міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій**» досліджена сутність міжнародного виробництва як економічної категорії; проаналізований розвиток теорії фрагментації міжнародного виробництва; обґрунтовані актуальні методологічні питання аналізу ланцюжків створення вартості ТНК.

Сучасний процес транснаціоналізації характеризується поглибленням внутрішньокорпоративного поділу праці і глибокою сегментацією виробництва ТНК. Поділ виробничих операцій або функцій на все більш дрібні стадії або види призводить до стрімкого зростання глобальних виробничих ланцюжків створення вартості (ГЛСВ) міжнародних фірм і формування складної архітектури їх виробничих, комерційних і науково-дослідних зв'язків. Відбувається подальша географічна дисперсія міжнародного виробництва ТНК, втягування в його орбіту значної кількості нових контрактних учасників. Причини бурхливого зростання міжнародного виробництва пов'язані з факторами економічної політики держав, особливостями сучасного етапу технологічної революції, а також глобальним характером конкурентної боротьби.

Сучасне міжнародне виробництво ТНК якісно відрізняється від свого прототипу сорокарічної давності. Як економічна категорія, воно включає складну ієрархічну систему виробничих і ринкових відносин, як підприємств, що знаходяться у володінні ТНК, так і формально незалежних від них фірм. Сутність категорії «міжнародне виробництво ТНК» виражають економічні відносини *контролю, координації та організації виробничої та ринкової діяльності з приводу створення доданої вартості.*

Як показано на рисунку 1, зміст категорії «система міжнародного виробництва ТНК» може бути проаналізований через призму трьох базових характеристик. Такою першою характеристикою є управління міжнародною виробничою системою. Вона розкриває відносини контролю та координації виробничо-ринкових відносин між суб'єктами системи.

Рис. 1. Базові характеристики міжнародного виробництва ТНК як економічної категорії

Джерело: складено автором

Ще один рівень економічних відносин системи міжнародного виробництва дає характеристика глобальних ланцюжків створення вартості. ГЛСВ, за своєю сутністю, це контрольовані ТНК виробничі процеси створення вартості, які передбачають міжнародний розподіл завдань і діяльності, в тому числі, і через механізми аутсорсингу і офшорингу. Нарешті, третій зріз економічних відносин категорії міжнародного виробництва дає характеристика його географічної дисперсії. Найважливішою рисою глобальних мереж транснаціональних фірм є географічний розподіл окремих стадій виробничого процесу.

В останні роки спостерігається значна еволюція глобальних ланцюжків створення вартості ТНК в напрямку сегментації операцій і виділення все більш дрібних функціональних стадій цього процесу. Це явище отримало назву *фрагментації міжнародного виробництва* ТНК. Розподіл виробничо-ринкової діяльності по створенню нової вартості на більш дрібні фрагменти являє собою, образно кажучи, все більш «тонку нарізку» міжнародного виробництва ТНК.

Фрагментація міжнародного виробництва свідчить про новий етап глобалізації світової економіки. Його особливостями є: по-перше, тісний взаємозв'язок економік різних країн у зв'язку із розосередженням серед них економічної діяльності; по-друге, спеціалізація фірм і країн на окремих завданнях і бізнес-функціях; по-третє, існування організованих транснаціональними фірмами глобальних мереж постачальників і покупців і, нарешті, поява нових рушійних сил економічного зростання – наявність (або відсутність) доступу до міжнародних мереж поставок проміжних виробів і до мереж виробництва доданої вартості або кінцевих споживачів.

Процеси фрагментації міжнародного виробництва і функціонування ГЛСВ знаходять відображення в дослідженнях різних течій економічної думки: теоріях міжнародного бізнесу (міжнародної фірми), теоріях міжнародної політичної економії (концепціях світового розвитку), які вивчають різні аспекти цих явищ з

позицій їх базових постулатів і методології. В рамках теорій міжнародного бізнесу переважає мікроекономічний підхід до аналізу фрагментації міжнародного виробництва. Теорії міжнародної політичної економії, в основному, розглядають цей процес з макроекономічних позицій.

Сучасна теорія фрагментації міжнародного виробництва синтезує методологічні підходи теорій міжнародної торгівлі, а також теорій ТНК. Вона пояснює як еволюцію сучасної міжнародної торгівлі, так і нові явища у вивозі капіталу. Родоначальниками теорії фрагментації міжнародного виробництва є Дж.Гросман і Е.Россі-Хансберг, які запропонували терміни "торгівля за задачами (завданнями)", "фрагментація міжнародного виробництва" і згодом розвинули нову теорію "торгівлі за завданнями", складовою частиною якої і стала концепція фрагментації міжнародного виробництва.

Теорія фрагментації міжнародного виробництва, яка розглядає як виробництво, так і обмін проміжними товарами, послугами в глобальних мережах ТНК, дозволяє інтегрувати новітні підходи в теорії міжнародної торгівлі (теорія торгівлі за задачами або завданнями) і новітні концепції ПП (мережева концепція ТНК, концепція ГЛСВ). На цій основі вона пояснює еволюцію міжнародного поділу праці, сучасні особливості руху підприємницького капіталу, а також обміну товарів і послуг. Саме фрагментація міжнародного виробництва лежить в основі еволюції міжнародної торгівлі та географічної релокації галузей виробництва з одних країн в інші. Вона породжує розподіл окремих, все більш дрібних функцій, завдань між країнами. Такий розподіл здійснюється в глобальних ланцюжках створення вартості, він організується і контролюється ТНК.

Розвиток теорії фрагментації міжнародного виробництва актуалізував проблеми методології аналізу ГЛСВ. Стає очевидним, що деякі традиційні підходи до обліку міжнародної торгівлі або іноземного виробництва потребують оновлення і коригування. Серед питань методологічного плану, на наш погляд, слід зазначити: по-перше, питання термінології і понятійного, категоріального апарату, що викликано різними трактуваннями процесу міжнародного виробництва ТНК; по-друге, проблему подвійного рахунку в міжнародній торгівлі, що спотворює реальну картину експорту окремих країн; по-третє, методологію збору статистичної інформації для аналізу іноземної доданої вартості (ІДВ) і участі країни в ГЛСВ у зв'язку з наявністю різних систем баз даних з цього питання; по-четверте, методологічні аспекти мультидисциплінарного підходу до аналізу як мікроекономічної ефективності фрагментованого міжнародного виробництва, так і макроекономічного впливу цього процесу на країни, які включені в нього.

Методологія аналізу фрагментованого міжнародного виробництва передбачає використання показника ІДВ для вимірювання залучення країни в глобальні ланцюжки створення доданої вартості. На практиці, ІДВ включає імпортовані проміжні вироби, напівфабрикати і послуги, вироблені в іншій країні і включені у вартість експорту даної країни. Хоча показник іноземної доданої вартості дає корисну ілюстрацію включеності деяких секторів економіки країни в ГЛСВ, проте він істотно недооцінює участь країн з розвиненою видобувною промисловістю в таких мережах глобального виробництва. Зазначених недоліків позбавлений «індекс ГЛСВ-участі». Він показує питому вагу експорту країни, який є частиною

багатостадійного процесу торгівлі в системі міжнародного виробництва ТНК. Цей індекс розраховується шляхом додавання іноземної доданої вартості, втіленої в експорті цієї країни, до доданої вартості, яку дана країна сама «постачає» для подальшого включення в експорт інших країн.

У другому розділі – «Архітектура міжнародних мереж ТНК» проаналізовано масштаби і географічну конфігурацію міжнародного виробництва ТНК, інституційну структуру глобальних ланцюжків створення вартості, систему контролю і координації фрагментованого виробництва.

Про кількісні параметри системи міжнародного виробництва транснаціональних фірм свідчать дані щорічного вивозу нових прямих інвестицій, їх кумулятивної накопиченої величини, а також показники виробничої діяльності іноземних філій міжнародних корпорацій (експорт, зайнятість, додана вартість) (таблиця 1).

Таблиця 1

Міжнародне виробництво транснаціональних корпорацій

		1990	2005-2007	2014
Вивіз ПІІ	млрд. дол.	208	1493	1354
Накопичена сума ПІІ	млрд. дол.	2078	14790	25875
Продажі*	млрд. дол.	4723	21469	36356
Додана вартість*	млрд. дол.	881	4878	7882
Активи*	млрд. дол.	3893	42179	102040
Експорт*	млрд. дол.	1498	5012	7803
Зайнятість*	тис. осіб	20625	53306	75075

* Дані тільки по закордонних філіях ТНК, без урахування материнських фірм.

Джерело : World Investment Report 2014: Investing in the SDGs: An Action Plan. – Geneva and New York: United Nations, – 2014. – p.30; World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance. – Geneva and New York: United Nations, – 2015, – p.18.

Важливим показником участі країни в міжнародному виробництві є питома вага ІДВ в її експорті. Середньосвітовий показник ІДВ в експорті становить 28%. У промислово розвинених країн він трохи вище цього рівня – 31%. Це свідчить про значне включення цих держав у фрагментоване міжнародне виробництво. Однак середній показник для промислово розвинених країн дає дещо викривлену картину, оскільки відображає сильний вплив внутрірегіональної торгівлі в ЄС. Ці держави мають найвищий в світі показник питомої ваги іноземної доданої вартості в експорті – 39%, що свідчить про глибоку вертикальну інтеграцію виробництва ТНК в європейських країнах. Така «внутрішня» торгівля становить 70% експорту, що виходить із ЄС. Для групи країн, що розвиваються, показник ІДВ в експорті набагато нижчий – 25%. Однак і тут є регіональні відмінності. Наприклад, у країнах Східної і Південно-Східної Азії він досягає 30%, в той час як у африканських країн – 14%.

Країни з великими ринками (США, Індія, Японія) і значним сировинним компонентом в експорті (Росія, Саудівська Аравія) мають найменший показник ІДВ. За рахунок внутрішньої доданої вартості (ВДВ) формується 82-91% їх експорту. На відміну від цих держав, країни з невеликими ринками і глибоким залученням в

ГЛСВ (Гонконг, Сінгапур, Бельгія і ін.) мають найменшу питому вагу ВДВ (36-56%).

За останні двадцять років, якщо судити за показником індексу ГЛСВ-участі, в більшості промислово розвинених держав і нових індустріальних країн ступінь включення у фрагментоване міжнародне виробництво значно збільшився. **В цілому**, цей показник також свідчить про відносно більше включення в ГЛСВ промислово розвинених країн (59%), ніж країн, що розвиваються (52%). Серед розвинених країн найбільший індекс мають країни-члени ЄС – 66%. Однак темпи зростання участі у мережах міжнародного виробництва у країн, що розвиваються, значно перевищують як середньосвітовий показник, так і показник для групи розвинених країн. Країни з перехідною економікою пізніше, ніж інші держави, змогли включитися в систему міжнародного виробництва ТНК. Однак, вони демонструють найвищі темпи зростання індексу участі у ГЛСВ. Що стосується окремих країн, то серед 25 головних світових експортерів, найбільшою мірою включені в глобальні ланцюжки створення вартості Сінгапур (82%), Бельгія (79%). Нідерланди (76%), Великобританія (76%), Гонконг (72%).

Існують також і значні галузеві особливості участі країн у глобальних ланцюжках створення вартості. В середньому, питома вага ІДВ в експорті продукції видобувного сектору становить близько 10% (у тому числі нафтової промисловості – 6%). Водночас обробна галузь має цей показник в 3 рази вищий – майже 30% (комп'ютерна індустрія – 46%, автомобільна – 35%, швейна – 31%). Що стосується сектора послуг, то його питома вага в доданій вартості всього експорту, за оцінками експертів ЮНКТАД, становить 46%.

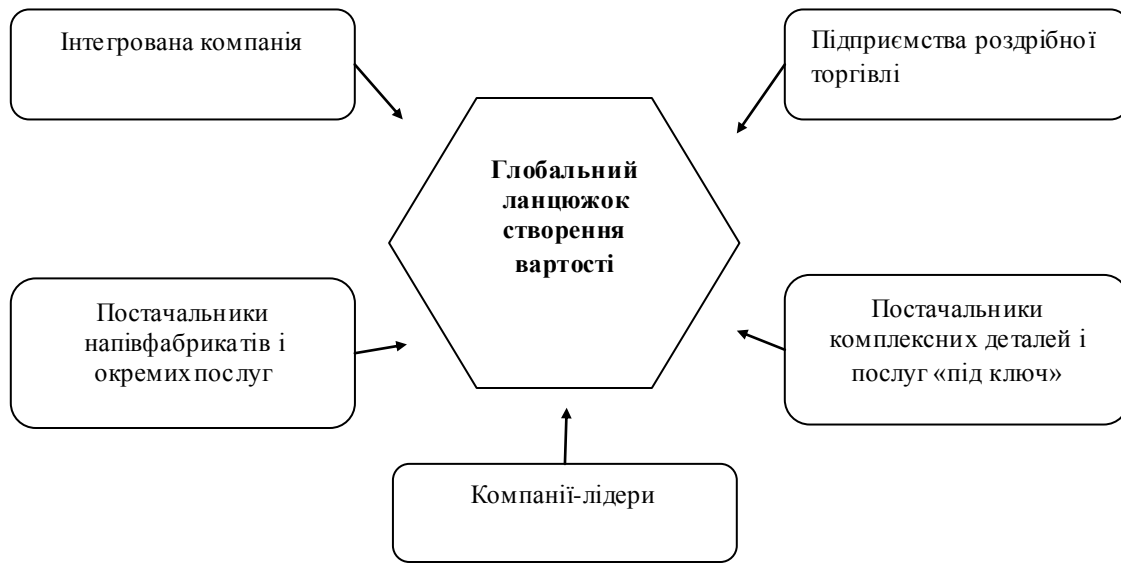
Про масштаби глобальних ланцюжків створення доданої вартості свідчить той факт, що 60% сучасної світової торгівлі (понад 20 трлн. дол. у 2012 році) становить торгівля напівфабрикатами, компонентами і проміжними товарами і послугами. Майже 2/3 експорту і імпорту США, 93% експорту товарів і послуг Японії безпосередньо пов'язані з системою міжнародного виробництва ТНК.

Транснаціональна фірма може мати систему міжнародного виробництва, яка одночасно включає кілька продуктових ланцюжків створення вартості. З іншого боку, ГЛСВ також може іноді мати комплексний характер і охоплювати окремі фрагменти різних систем міжнародного виробництва. Іншими словами, в таких ланцюжках іноді кооперуються не одна ТНК, а дві або навіть кілька глобальних компаній. В цьому випадку може виникати складна система субординації та керівництва ГЛСВ.

Інституційну структуру ГЛСВ можна розглядати з декількох точок зору. Як уже було показано раніше, з точки зору акціонерної власності, в неї входять підконтрольні, субконтрактні і чисто ринкові учасники. Крім них, з ГЛСВ взаємодіють різні інституції, наприклад, університети, центри НДДКР, державні структури, регуляторні органи. З точки зору функцій створення вартості, в ГЛСВ входять виробники проміжних або кінцевих товарів і послуг, а також ті фірми, що здійснюють ключові додаткові функції продажу, логістики або обслуговування клієнтів.

Не менш важливою є типологія учасників ГЛСВ з точки зору стратегії організації бізнесу: інтегрована компанія, підприємство роздрібною торгівлі,

провідна компанія, постачальник продуктів і послуг на умовах «під ключ», постачальник комплектуючих виробів (рис.2).

Рис. 2 Типологія учасників ГЛСВ з точки зору стратегії організації бізнесу

Джерело: складено за матеріалами: Sturgeon T. J. How Do We Define Value Chains and Production Networks / T. J. Sturgeon // [Institute of Development Studies](#) Bulletin. – April 2011. – Vol. 32, No. 3. – P. 9–18.

Інтегровані компанії намагаються включити в свою діяльність всі стадії, що входять в ланцюжок створення вартості, починаючи з розробки товарної стратегії, і закінчуючи виробництвом компонентів і готового продукту. Ще одним учасником ГЛСВ є підприємства роздрібної торгівлі, які здійснюють збут продукції та маркетингові функції. Найбільшими світовими роздрібними торговцями є ТНК Amazon.com, Sears, Gap, Banana Republic. Деякі з таких ритейлерів включаються в глобальні мережі відомих ТНК-виробників, інші (наприклад, Tesco, Carrefour, Nike) самі стають на чолі глобальних ланцюжків створення вартості.

Однією з основних ланок глобальних ланцюжків є компанії-лідери (компанії-флагмани). Ця назва відображає їх дуже великий вплив на організацію ГЛСВ, координацію і управління всім процесом створення нового продукту. Фірмами лідерами зазвичай є великі високотехнологічні ТНК-розробники і виробники кінцевих товарів і послуг (наприклад, Dell, Smart / Daimler, а також, в останнє десятиліття, Ford, IBM). Однак, в окремих випадках флагманська роль в ГЛСВ може належати глобальним компаніям роздрібної торгівлі (наприклад, Walmart) або постачальникам компонентів (ТНК Intel).

Постачальники проміжних продуктів і послуг на умовах «під ключ» виконують також важливу роль в ГЛСВ. Вони позбавляють компанії-лідери необхідності виробляти численні види компонентів. На відміну від постачальників комплексних проміжних продуктів фірми-постачальники компонентів спеціалізуються на окремих напівфабрикатах, деталях. Їх іноді також називають субконтракторами компонентів, або спеціалізованими постачальниками, оскільки вони спеціалізуються на поставках конкретних проміжних продуктів в ГЛСВ. Часто такими фірмами є середні і навіть невеликі виробники, але іноді в цій ролі

виступають навіть відомі ТНК (наприклад, Intel, Microsoft, BF Goodrich), які постачають в інші ланцюжки створення вартості деякі деталі або послуги.

У зв'язку із значною кількістю учасників глобальних ланцюжків створення вартості, актуальним завданням системи управління фрагментованим виробництвом є, по-перше, передача цілей і вимог ТНК-флагмана до всіх учасників ГЛСВ щодо продуктів, що виробляються, процесів і операцій, а також забезпечення трансферту відповідних ресурсів для забезпечення виробничого процесу. Другим стратегічним завданням управлінського механізму міжнародного виробництва ТНК є збереження асиметрії балансу сил учасників ГЛСВ на користь материнської компанії ТНК та протидія силам дезінтеграції в рамках глобальних виробничих мереж цих фірм. Такі дезінтеграційні сили виникають не тільки у контрактних учасників, які можуть вислизати з-під контролю ТНК, але навіть і у філій транснаціональної фірми, які природно прагнуть до більшої автономізації. Третім стратегічним завданням ТНК в управлінні її міжнародним виробництвом є створення механізму для присвоєння (уловлювання) максимальної частини створеної вартості. Складність завдання в даному випадку полягає в необхідності знайти такий баланс інтересів, який при цьому б утримував контрактні фірми-субпідрядники в системі міжнародного виробництва ТНК, тобто залишав в їх розпорядженні частину доданої вартості для їх розвитку.

Багаторівнева структура інституційної системи фрагментованого виробництва ТНК передбачає використання штаб-квартирами компаній-флагманів різноманітних механізмів контролю та координації роботи всієї глобальної мережі. Для філій застосовується прямий акціонерний контроль, для субконтрактних постачальників – неакціонерний непрямий контроль по лінії виробничих, технологічних або маркетингових стандартів.

Можна виділити п'ять основних моделей управлінських відносин в рамках ГЛСВ, які відрізняються за силою контролю з боку ТНК і ступенем автономії суб'єктів, що беруть участь в створенні вартості: ринкова модель, модульна модель, реляційна модель, модель утримання і ієрархічна модель. При збільшенні функціональної і географічної фрагментації виробництва, управлінська структура ГЛСВ в основному буде залежати від трьох змінних: складності операцій, можливості кодифікації операцій, можливостей мережі постачальників. З одного боку, зазначені вище моделі управління фрагментованим виробництвом відображають різний рівень компетенції і ринкової сили учасників ГЛСВ, зокрема аутсорсингових постачальників. З іншого боку, ці моделі самі відтворюють різні відносини між учасниками ГЛСВ, посилюючи або послаблюючи вихідну асиметрію їх впливу на процес створення вартості.

У третьому розділі – «Вплив фрагментації міжнародного виробництва на економіку країни, що приймає» визначено детермінанти локалізації міжнародних мереж ТНК у країнах, що приймають, досліджено макроекономічні ефекти фрагментації міжнародного виробництва, проаналізовано місце України як району розміщення сегментів глобальних вартісних ланцюжків ТНК.

Статичні і динамічні порівняльні переваги країн виступають детермінантами локалізації тих чи інших ланок фрагментованого міжнародного виробництва ТНК. На розташування підприємства в системі ГЛСВ впливають історичні та географічні

чинники, а також фактори природних ресурсів. Ще одна група традиційних детермінантів відображає вартість факторів виробництва (наприклад, дешеву робочу силу або доступ до ресурсів дешевого капіталу), а також обсяги ринку країни (купівельна спроможність населення, темпи зростання ВВП, оптової та роздрібної торгівлі, кількість населення). Однак, значення цих детермінантів в останні десятиліття відносно зменшується порівняно з факторами конкурентоспроможності країн, їх інноваційного потенціалу, рівня розвитку людського капіталу та сучасної інфраструктури.

Детермінанти розташування сегментів фрагментованої системи міжнародного виробництва не є постійними. На наш погляд, зміна детермінантів відбувається, по-перше, під впливом технологічних змін і технологічних можливостей поглиблення фрагментації; по-друге, у зв'язку з переходом від інтернальних до екстернальних механізмів економічних зв'язків в ГЛСВ.

Модифікація розташування ланок ГЛСВ також обумовлена змінами конкурентоспроможності країн та корпоративними стратегіями підвищення ефективності управління, координації роботи всіх ланок. Звертає на себе увагу масштабна релокація в останнє десятиліття (2006-2015 роки) ланок фрагментованого виробництва підрозділів транснаціональних корпорацій в США. Цей процес рещорінгу охоплює три групи підприємств: підконтрольні підприємства самих американських ТНК, філії ТНК інших країн, аутсорсингові компанії, що обслуговують ГЛСВ. Така трансформація ГЛСВ обумовлена значним підвищенням конкурентоспроможності економіки США.

Дисперсія і подальша релокація ланок фрагментованого виробництва спрямована на підвищення ефективності всього ланцюжка створення вартості. Однак, первинне розміщення або переміщення ланцюжків ГЛСВ впливає на динаміку виробництва, експорту, зайнятості та інші макроекономічні показники стану країн-реципієнтів капіталу. Масштаби і основні напрямки впливу фрагментованого виробництва ТНК на економіку країн, що приймають, будуть залежати, насамперед, від типу глобальних ланцюжків створення вартості.

При будь-якому типі ГЛСВ найбільш важливим аспектом збільшення позитивного ефекту участі країни у фрагментованому виробництві є її роль і місце в постадійному процесі створення вартості. Чим вищі «поверхи» ГЛСВ посідають підприємства країни, тим більші потенційні можливості отримання країною різноманітних вигод від участі в цьому процесі. Для цього потрібна постійна «модернізація» функцій країни, що приймає, яка відбувається на основі поступового накопичення капіталу, знань, виробничого та ринкового досвіду. В результаті, країна освоює нові сегменти фрагментованого виробництва і експортує все більш складні компоненти, товари і послуги. Значну диференціацію рівня технологічної участі деяких країн у виробництві доданої вартості показує таблиця 2.

Важливим питанням теорії і практики зовнішньоекономічної політики держав є оцінка ефекту їх участі в глобальних ланцюжках створення вартості і вироблення на цій основі оптимальної стратегії включення країни в такі мережеві виробничі системи ТНК. Мова йде не тільки про збільшення кількісних параметрів участі в ГЛСВ (наприклад, концентрації в національних кордонах все більшої частини

створення доданої вартості), а й про «якість» використання факторів виробництва країни в цьому процесі.

Таблиця 2

Диференціація рівнів технологічної участі деяких країн в ГЛСВ *

Країна	Ресурсні сегменти	Обробні сегменти з низькою технологією	Обробні сегменти із середнім рівнем технології	Обробні сегменти із високим рівнем технології	Послуги на основі знань та інновацій
Бразилія	60%	5%	15%	5%	10%
Китай	10%	25%	20%	30%	5%
Коста Ріка	20%	5%	5%	35%	15%
Індія	35%	15%	10%	5%	25%
Малайзія	30%	10%	15%	30%	5%
Росія	75%	5%	10%	0%	5%
Сінгапур	20%	5%	15%	35%	15%

* Експорт продукції в ГЛСВ

Джерело: складено за матеріалами World Investment Report 2013. Global Value Chains: Investment and Trade for Development. – Geneva and New York: United Nations, – 2013. – p. 173.

Інтеграція України в світову економіку передбачає все більш сильну взаємодію з системою фрагментованого міжнародного виробництва ТНК. Статичні і динамічні переваги України дозволяють брати участь в різних типах таких глобальних виробничих мереж. Однак, незважаючи на існуючі потенційні детермінанти локалізації фрагментів міжнародного виробництва, Україна ще слабо включена в глобальні вартісні ланцюжки ТНК.

З точки зору України, найбільш привабливими ланками фрагментованого виробництва ТНК є наукомісткі, високотехнологічні експортні виробництва. Детермінантами розміщення таких підприємств можуть виступати такі фактори, як наявність в країні значної кількості студентів, особливо інженерно-технічних спеціальностей, розвиненої мережі університетів, дослідницьких інститутів. Прикладом досить успішної і масштабної інтеграції українських підприємств у глобальні ланцюжки створення вартості є ІТ індустрія. ПІІ в сферу інформаційної індустрії і телекомунікаційних послуг склали на 1.10.2014 року 1893 млн. дол. Частина з них втілена в проекти, пов'язані з експортом послуг для інших ланок ланцюжків створення вартості ТНК в США, Західній Європі, Канаді. Однак основною формою участі цієї галузі України у фрагментованому міжнародному виробництві є не прямі іноземні інвестиції, а субконтрактні зв'язки ТНК з українськими національними виробниками. Тому Україна набула статусу одного з найбільших в світі центрів ІТ-аутсорсингу.

Підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС відкриває нові можливості її участі у фрагментованому міжнародному виробництві ТНК. Уніфікація технічних та інших стандартів, митних, санітарних та інших регулятивних процедур може дозволити як розташованим в Україні іноземним філіям, так і національним компаніям стати ефективними учасниками продуктових ланцюжків поставок у багатьох галузях.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливе наукове завдання щодо розкриття сутності та сучасних тенденцій фрагментації міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій. Результати дисертаційного дослідження дали змогу зробити низку принципових висновків і пропозицій:

1. Процес транснаціоналізації характеризується поглибленням внутрікорпоративного поділу праці і все більш глибокою сегментацією виробництва ТНК. Це призводить до формування складної архітектури процесу створення доданої вартості міжнародних підприємств. Категорія «міжнародне виробництво ТНК» відображає економічні відносини контролю, координації та організації виробничої та ринкової діяльності стосовно створення доданої вартості. Її зміст може бути розкритий через призму трьох базових характеристик: управління міжнародною виробничою системою; глобальні ланцюжки створення вартості; географічна дисперсія виробничого процесу.

2. Ключовою характеристикою системи міжнародного виробництва ТНК є розвиток глобальних ланцюжків створення вартості. В останні роки спостерігається значна еволюція ГЛСВ в напрямку розподілу операцій і виділення все більш дрібних функціональних стадій цього процесу. Це явище дістало назву фрагментації міжнародного виробництва. Основними тенденціями, які визначають просторову конфігурацію міжнародного виробництва ТНК, є збільшення географічної дистанції його розмірів, поява нових факторів і детермінантів його локалізації, зростаюча мобільність окремих стадій і функціональних сегментів.

3. Концепція фрагментації міжнародного виробництва інтегрує погляди сучасної теорії міжнародної торгівлі і теорії прямих іноземних інвестицій. Вона розглядає як виробництво, так і обмін проміжними товарами, послугами в глобальних мережах ТНК. У сучасних теоріях фрагментації міжнародного виробництва виділяються два типи організаційної архітектури ГЛСВ. Перший викликаний вертикальними ПП і передбачає постадійне збільшення вартості. У другому випадку фрагментація міжнародного виробництва має більш складну структуру мережевих відносин підприємств ТНК.

4. Аналіз фрагментованого міжнародного виробництва базується на використанні індикатора іноземної доданої вартості для вимірювання залучення країни в глобальні ланцюжки створення доданої вартості. На рівні країни ІДС показує, наскільки експорт ґрунтується на імпортному компоненті. Цей показник також відображає рівень вертикальної спеціалізації економіки країни. Чим вище показник іноземної доданої вартості, тим більшою мірою економічна діяльність в країні є результатом виконання особливих завдань і операцій в рамках глобальних ланцюжків створення доданої вартості ТНК.

5. Останнім часом набуває поширення новий методологічний підхід до аналізу фрагментованого виробництва, який ґрунтується на використанні «індексу ГЛСВ-участі». Цей індекс розраховується шляхом додавання іноземної доданої вартості, що втілена в експорті цієї країни, до доданої вартості, яку дана країна сама «постачає» для подальшого включення в експорт інших країн.

6. Показником масштабів фрагментації міжнародного виробництва є довжина глобальних ланцюжків створення вартості (індекс довжини ГЛСВ), яка показує

кількість стадій (фрагментів) виробництв у вартісному ланцюжку. Розрахунки довжини ГЛСВ показують наявність двох тенденцій. По-перше, поступове збільшення середньої довжини ГЛСВ (за винятком періоду світової фінансової кризи 2008-2009 років). По-друге, підвищення іноземної складової технологічних ланцюжків виробництва товарів.

7. Промислово розвинені країни, зокрема ЄС, глибоко залучені у фрагментоване міжнародне виробництво. Серед країн, що розвиваються, найбільший ступінь включення в ГЛСВ характерний для нових індустриальних країн Азії. У багатьох країн-промислових експортерів в складі індексу участі в ГЛСВ переважає «висхідний» компонент, тобто ІДС, яка використовується в експорті цих держав. Навпаки, у країн-експортерів сировини або послуг, а також у США і Японії, більшу частину індексу участі в ГЛСВ формує «спадний» компонент, тобто додана вартість, створена в їх економіці та «включена» (по ланцюжку виробничих коопераційних зв'язків ТНК) в експорт інших країн.

8. Інституційну структуру системи міжнародного виробництва ТНК слід аналізувати на трьох рівнях. З точки зору акціонерної власності, в неї входять підконтрольні, субконтрактні і суто ринкові учасники. З точки зору функцій створення вартості, в ній беруть участь виробники проміжних або кінцевих товарів і послуг, а також ті фірми, що здійснюють ключові додаткові функції продажу, логістики або обслуговування клієнтів. З точки зору стратегії організації бізнесу, в структурі ГЛСВ можна виділити п'ять видів учасників: інтегрована компанія, підприємство роздрібною торгівлі, провідна компанія, постачальник продуктів і послуг на умовах «під ключ», постачальник комплектуючих виробів.

9. Архітектура міжнародного виробництва включає два типи ГЛСВ - ланцюжки, рушійною силою яких є покупець і ланцюжки, які визначаються пріоритетами виробника. Виділення такої типології обумовлено специфікою освоєння нових знань і технологій, а також взаємодії суб'єктів інституційної структури ГЛСВ. Як правило, фрагментація виробництва на основі стандартизованих технологій здійснюється за допомогою ланцюжків, що орієнтуються на покупця. Виробництво наукомістких продуктів здійснюється в ланцюжках, рушійною силою яких є виробник.

10. Складна структура фрагментованого міжнародного виробництва обумовлює такі головні завдання системи його управління. По-перше, передача цілей і вимог ТНК-флагмана до всіх учасників ГЛСВ щодо продуктів і операцій, а також забезпечення релокації відповідних ресурсів для здійснення виробничого процесу. По-друге, збереження асиметрії балансу сил учасників ГЛСВ на користь ТНК і протидія силам дезінтеграції або «автономізації» в рамках глобальних виробничих мереж. По-третє, створення механізму для розподілу або перерозподілу такої вартості через трансфертні інструменти і концентрації її максимально можливої величини в руках ТНК.

11. Можна виділити п'ять основних моделей управлінських відносин в рамках ГЛСВ, які відрізняються за силою контролю з боку ТНК і ступенем автономії мережевих суб'єктів: ринкова модель, модульна модель, реляційна модель, модель утримання і ієрархічна модель. На еволюцію моделей управління впливають, по-перше, технологічні зміни в галузі, які дозволяють досягати більш глибокої сегментації виробництва; по-друге, наявність сильних конкурентів, які

екстерналізують свої виробничі або інноваційні мережі; по-третє, набуття більшого досвіду і компетенцій субпідрядними компаніями-учасниками ланцюжків.

12. Макроекономічний ефект фрагментованого виробництва ТНК на економіку країни, що приймає, буде залежати, перш за все, від типу і виду глобальних ланцюжків створення вартості, а також від ролі країни в постадійному процесі створення вартості. Чим вищі «поверхи» ГЛСВ посідають підприємства країни, тим більші потенційні можливості отримання нею різноманітних вигод від участі в цьому процесі. Підвищення ролі учасників в ГЛСВ відбувається шляхом модернізації бізнес-процесів, модернізації продукту, функціональної модернізації, а також галузевої і мережевої модернізації.

13. Одним з важливих питань зовнішньоекономічної політики країн-реципієнтів ПШ є диверсифікація форм і типів включення в ГЛСВ. Це передбачає галузеві зміни (перехід від сировинних стадій ланцюжків до стадій обробки сировини), використання динамічних порівняльних переваг країни (перехід від працемістких операцій до капіталомістких або наукомістких), поєднання різних форм участі країни в ланцюжках поставок (через інтернальні відносини ТНК або через механізми аутсорсингу).

14. Статичні і динамічні переваги України дозволяють брати участь у різних типах фрагментованого виробництва ТНК. Наявність в Україні значних запасів сировинних ресурсів, родючих земель, а також видобувних і первинних переробних потужностей робить її привабливим місцем розташування початку ГЛСВ у виробництві металомісткої продукції, виробів з деревини, мінеральних солей або хімікатів, сільськогосподарської та харчової продукції. З точки зору України, найбільш привабливими ланками мереж виробництва ТНК є високотехнологічні експортні виробництва. Детермінантами розміщення таких підприємств можуть виступати такі фактори, як наявність в країні значної кількості студентів, розвинутої мережі університетів, дослідницьких інститутів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Джалилов А. Сущность экономической категории «система международного производства транснациональных корпораций» / А.И. Рогач, А. Джалилов // *Інвестиції: практика та досвід.* – 2013. – № 16. – С. 33-35. (0,5 д.а.)
Особистий внесок: аналіз системи економічних відносин, що відображує економічна категорія «міжнародне виробництво» (0,4 д.а.).

2. Джалилов А. Вопросы теории и методологии фрагментации международного производства транснациональных фирм / А. Джалилов // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки.* – 2015. – № 3 (80). – С. 144-149 (0,5 д.а.).

3. Джалилов А. Гетерогенность и общие черты глобальных цепочек создания стоимости транснациональных корпораций / А. Джалилов // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки».* – 2015. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 18-20 (0,5 д.а.).

4. Джалилов А. Количественные параметры системы международного производства ТНК [Электронный ресурс] / А. Джалилов // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 5. – Режим доступу: journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/2601/2309 (0,5 д.а.).

5. Джалилов А. Влияние фрагментации международного производства ТНК на принимающие страны / А. Джалилов // Економіка та держава. – 2015. – № 10. – С. 102-104 (0,5 д.а.).

6. Джалилов А. Институциональная система фрагментированного международного производства транснациональных фирм / А. Джалилов // Науковий журнал "Бізнес Інформ". – 2015. – № 10 (453). – С. 36-40 (0,6 д.а.).

Статті в іноземних виданнях:

7. Jalilov Azar. Taxonomy of International Fragmented Production by Transnational Corporations / Azar Jalilov // Journal of Global Economy Review. – Kozani, Greece: Technological Educational Institute (TEI) of Western Macedonia. – Vol. 1, Issue 2. – March 2015. – pp. 65-68 (0,5 д.а.).

Статті в інших виданнях:

8. Джалилов А. Глобальные цепочки создания добавленной стоимости в системе международного производства ТНК / А. Джалилов // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип. 115: У 2 ч. – К.: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – Ч. 1. – С. 171-176 (0,5 д.а.).

Тези наукових доповідей:

9. Джалилов А. Статистические показатели участия страны в цепочках создания стоимости транснациональных фирм / А. Джалилов // Інформаційна революція та економічний розвиток країн: Матеріали круглого столу 27 вересня 2013 року, м. Київ. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – С. 22-23 (0,13 д.а.).

10. Джалилов А. Эволюция глобальных цепочек создания стоимости транснациональных корпораций / А. Джалилов // Матеріали круглого столу «Ризики глобальної рецесії: механізми протидії», м. Київ, 22 листопада 2013 року. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – С. 26-27 (0,1 д.а.).

11. Джалилов А. Организационная архитектура фрагментированного производства транснациональных фирм / А. Джалилов // Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська Весна», м. Київ, 3 квітня 2014 р. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – Ч. II. – С. 67-70 (0,13 д.а.).

12. Джалилов А. Эволюция теории фрагментации международного производства / А. Джалилов // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Ринкові, державні та корпоративні структури в умовах глобальних трансформацій», м. Одеса, 25-27 вересня 2014 року. – С. 192-193 (0,12 д.а.).

13. Джалилов А. Международное производство ТНК и вопросы экономической политики государств / А. Джалилов // Збірник тез міжнародної науково-практичної

конференції «Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки», м. Хмельницький, 30-31 січня 2015 року.– Ч. I. – С. 18-19 (0,11 д.а.).

14.Джалилов А. Система управління в глобальних цепочках создания стоимости ТНК / А. Джалилов // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд» м. Запоріжжя, 10-11 квітня 2015 р. – Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – Ч. 1. – С. 135-136 (0,13 д.а.).

15.Джалилов А. Факторы размещения цепочек создания стоимости ТНК в принимающих странах / А. Джалилов // Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем», м. Івано-Франківськ, 20-22 травня 2015 р. – Івано-Франківськ: пп Голіней О.М., 2015. – С. 107-108 (0,12 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Джалілов А. Фрагментація міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2016.

Дисертацію присвячено дослідженню фрагментації виробничих систем транснаціональних корпорацій. У роботі досліджено міжнародне виробництво як економічна категорія, розкриті сучасні теорії ТНК, зокрема теорія фрагментації міжнародного виробництва, проаналізовані методологічні питання розвитку глобальних ланцюжків створення вартості транснаціональних фірм.

В дисертації виявлені масштаби та географічна конфігурація сегментованих систем виробництва глобальних компаній, розкритий інституційний механізм ланцюжків створення вартості цих корпорацій, визначена система контролю та координації фрагментованого виробництва ТНК, досліджені детермінанти локалізації фрагментів міжнародних виробничих систем корпорацій. Інституційна структура системи фрагментованого міжнародного виробництва розглядається з трьох критеріїв: акціонерної власності (акціонерного контролю), класифікації функцій створення вартості, залежно від стратегії організації бізнесу учасників ГЛСВ.

Проаналізовано макроекономічні ефекти поглиблення фрагментації виробництва ТНК в країнах-учасниках глобальних ланцюжків створення вартості, розкрито потенціал України для участі в мережах створення вартості ТНК.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, прямі іноземні інвестиції, фрагментація міжнародного виробництва, глобальні ланцюжки створення вартості.

АННОТАЦИЯ

Джалилов А. Фрагментация международного производства транснациональных корпораций. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 - мировое хозяйство и международные экономические отношения. - Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию фрагментации производственных систем транснациональных корпораций. В работе исследовано международное производство как экономическая категория, раскрыты современные теории ТНК, в частности, концепция фрагментации международного производства, которая интегрирует новые подходы как современной теории международной торговли (концепция торговли по заданиям), так и теории вывоза прямых иностранных инвестиций (концепция глобальных цепочек создания стоимости).

Проанализированы методологические вопросы развития глобальных цепочек создания стоимости транснациональных фирм (ГЦСС), в частности, использование для измерения участия страны в таких сетевых системах ТНК индикатора иностранной добавленной стоимости и «индекса ГЦСС-участия».

Выявлены масштабы и географическая конфигурация сегментированных систем производства глобальных компаний, высокая динамика расширения ГЦСС после мирового финансового кризиса 2008-2009 годов, постепенное увеличение средней длины ГЦСС, а также повышение иностранной составляющей технологических цепочек производства товаров.

Раскрыта институциональная структура системы фрагментированного международного производства, которая рассматривается по трем критериям: акционерной собственности (акционерного контроля) участников, классификации функций создания стоимости, а также в зависимости от стратегии организации бизнеса участников ГЦСС. Определена система контроля и координации фрагментированного производства ТНК.

Обосновано влияние фрагментации международного производства на экономическое положение принимающей страны, исследованы детерминанты локализации сегментов международных производственных систем компаний, проанализированы макроэкономические эффекты углубления фрагментации производства ТНК в странах-участниках глобальных цепочек создания стоимости. Показано, что такие эффекты зависят не только от увеличения количественных параметров участия в ГЦСС, но и от «качества» использования факторов производства в этом процессе.

Раскрыт потенциал Украины для участия в сетях создания стоимости ТНК.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, прямые иностранные инвестиции, фрагментация международного производства, глобальные цепочки создания стоимости.

ANNOTATION

Dzhalilov A. International fragmentation of transnational corporation's production. – Manuscript.

The Dissertation submitted in fulfillment of the requirements for the Academic Degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.02 – World Economy and International Economic Relations. – The Institute of International Relations of Kyiv Taras Shevchenko National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis investigates the fragmentation of production systems of transnational corporations. It analyzes the international production as an economic category, modern theories of TNCs, particularly the theory of fragmentation of international production, methodological issues of global value chains of multinational firms.

The dissertation reveals the scale and geographical configuration of the global segmented production systems, studies institutional mechanism of TNC's value chains, examines control and coordination in fragmented production as well as the determinants of international production locational choices. Institutional structure of fragmented international production systems is analysed on the framework of three criteria: ownership (equity control) of the participants, value added production function, and the business strategy of the GVC members.

The thesis analyzes the macroeconomic effects of TNCs production networks in the countries participating in global value chains, the potential of Ukraine to participate in value creation networks of TNCs.

Keywords: multinational corporations, foreign direct investment, international production fragmentation, global value chains.